

- 298 Не бійся
 299 Свято Померлих
 301 Рут
 301 Рецепції великих розкішних готелів
 303 Точка
 304 Розріз як метод пізнання
 304 Серце Шопена
 312 Сухі препарати
 313 Мережева держава
 314 Свастики
 315 Продавці імен
 316 Драма та екшн
 317 Докази
 317 Дев'ять
 319 Спроби мандрівної стереометрії
 320 Навіть
 320 Свободзін
 321 Куніцький. Земля
 350 Симетрія островів
 350 Пакет для блювання
 351 Пипки землі
 352 Пого
 353 Стіна
 354 Амфітеатр уві сні
 355 Мапа Греції
 355 Кайрос
 381 Я є
 382 Про виникнення видів
 383 Остаточний розклад руху
 386 Полімерна консервація, крок за кроком
 387 Перед вильотом
 391 Ітинерарій
 391 Джерела цитат

Я є

Мені кілька років. Я сиджу на підвіконні, докола мене розкидані іграшки, завалені вежі з кубиків, ляльки з виряченими очима. Вдома темно, повітря в кімнатах поволі стигне, пригасає. Нікого нема; всі пішли, зникли, чути ще їхні приглушені голоси, шурхоти, відлуння кроків і далекий сміх. За вікном — порожнє подвір'я. Темрява м'яко спливає з неба. Осідає на всьому, ніби чорна роса.

Найбільше болить від безруху: густого, видимого — холодної сутені й слабкого світла натрієвих ламп, що в'ягне в темряві за метр від свого джерела.

Нічого не відбувається, наступ мороку гамується перед дверима дому, весь той гамір сутені вщухає, творить густий кожух, як на вистиглому молоці. Обриси будинків на тлі неба розтягуються в нескінченність, поволі згладжуються гострі кути, виступи, карнизи. Зі світлом відходить повітря — вже нічим дихати. Морок просочується крізь шкіру. Звуки згорнулися в собі, втягнули очка, як равлики; оркестр світу пішов, розчинившись у парку.

10 Цей вечір є кінцем світу, я намацала його зовсім випадково, граючись. Виявила його, бо мене на мить лишили саму, не допильнували. Зрозуміло, що я втрапила в пастку, я впольована. Мені кілька років, сиджу на підвіконні, дивлюся на охололе подвір'я. Погасло вже світло в шкільній кухні, всі пішли. Бетонні плити двору просякли темрявою і щезли. Зачинені двері, засунуті штори, опущені ролети. Я хотіла б вийти, але нема куди. Лише моя присутність набуває виразних обрисів, що тремтять, вібрують. Це боляче. Вмить мені відкривається правда: вже нічого не вдієш — я є.

Світ у голові

Перша моя подорож була крізь поля, пішки. Довго ніхто не помічав моєї відсутності, тому мені вдалося зайти доволі далеко. Я пройшла весь парк, а далі — польовими путівцями, крізь кукурудзу й вогкі, всіяні лататтям і посічені меліораційними каналами луки — до самої ріки. Зрештою, ріка все одно була присутня повсюди в цій низовині, підтікала попід килимом трав, облизувала поля.

Видершись на захисну дамбу, я побачила рухому смужку — дорогу, що вибігала поза кадр, поза світ. І якщо комусь пощастило, він міг розгледіти на ній барки, пласкі великі човни, що сунули в обидва боки, не зважаючи на береги, дерева, людей, що стояли на насипі й, певно, були для них лише несталими, негідними уваги орієнтирами, свідками їхнього граційного руху. Я мріяла, коли виросту, працювати на такій барці, а ще краще — стати самою баркою.

11 То не була велика ріка — всього лише Одра, але й я була тоді малою. В ієрархії річок вона посідала, як я побачила згодом на мапах, хоч і скромне, а все-таки помітне місце, така собі провінційна графиня при дворі королеви Амазонки. Мені, однак, її було цілком достатньо, в моїх очах вона здавалася велетенською. Пливла, як хотіла, здавна нерегульована, схильна до розливів, непередбачувана. У деяких місцях біля берега вона натикалася на якісь підводні перешкоди, і тоді у воді виникали вири. Пливла, дефілювала, заклопотана своїми цілями, що ховалися за горизонтом десь далеко на півночі. На ній годі було зупинити погляд, вона тягла його за обрій, аж до втрати рівноваги.

Ріка не звертала на мене уваги, зосереджена на собі, — мінлива, мандрівна вода, в яку — я дізналася згодом — неможливо ввійти двічі.

Щороку вона збирала плату за те, що носила на своїй спині човни, бо так само щороку в ній хтось тонув — то дитина під час купання спекотного літнього дня, то якийсь п'яничка, що дивним чином схитнувся на мості й, незважаючи на поруччя, впав у воду. Потопельників завжди шукали довго й гучно, ціла околиця перебувала в напрузі. Залучали пірнальників і військові моторні човни. За підслуханими оповідями дорослих, знайдені тіла були опухлі й бліді — вода вимивала з них усе життя й так затирала риси обличчя, що близьким було нелегко впізнати труп.

Стоячи на протиповеневій дамбі, задивлена в течію, я збагнула, що, попри всі небезпеки, кращим завжди буде те, що перебуває в русі, ніж те, що спочиває; що зміна шляхетніша за нерух; що незрушне му- сить розпастися, zdegradувати й обернутися в прах,

12 рухоме ж триватиме вічно. Відтоді ріка стала голкою, встромленою в мій безпечний краєвид парку й теплиць, де сором'язливими рядками сходили овочі, та хідника з бетонних плит, на якому ми грали в класи. Ріка прошивала той краєвид наскрізь, вертикально креслила третій вимір; простромлювала в ньому дірку, і дитячий світ ставав не більше, ніж гумовою іграшкою, з якої з сичанням виходило повітря.

Мої батьки належали до племені не зовсім осілого. Багато разів вони переїжджали з місця на місце, аж поки зупинилися в провінційній школі, далеко від пристойної дороги та залізничної станції. Подорожжю була вже сама прогулянка за межу, похід до містечка. Крамниці, подання паперів до ради гміни, завжди один і той самий перукар на ринку біля ратуші, у тому самому фартуху, праному й хлорованому безрезультатно, бо фарба для волосся залишала на ньому каліграфічні плями, китайські знаки.

Мама фарбувала волосся, а батько чекав на неї у кав'ярні «Нова», за одним із двох столиків надворі. Читав місцеву газету, в якій завжди найцікавішою була кримінальна хроніка з повідомленнями про крадіжки з пивниць повидла й корнішонів.

А ще ті їхні боязкі туристичні виїзди під час відпусток — «шкодою», запакованою під саму стелю. Спершу довгі приготування, будування планів вечорами напередодні весни, коли щойно зійшов сніг, але земля ще не очуняла; треба було чекати, поки вона врешті віддасть своє тіло плугам і мотикам, поки дозволить себе запліднити, щоб згодом забрати весь їхній час від ранку до вечора.

* Дрібна адміністративна одиниця в Польщі. (Тут і далі — прим. перекладача)

13 Батьки належали до покоління, яке їздило з трейлерами, волочачи за собою імітацію дому. Газову плитку, складані столики й кріселка. Пластиковий шнурок для розвішування білизни під час привалів, дерев'яні прищіпки. Церати для столу. Туристичний набір для пікніка: кольорові пластикові тарілочки, виделки, сільнички й келишки.

Якось дорогою, на котромусь із блошиних ринків, що їх батьки дуже любили відвідувати (якщо саме не фотографувалися на тлі костелів і пам'ятників), тато купив військовий чайник — мідний інструмент, посудину з трубою всередині, куди треба було вкладати пучок хмизу й підпалювати. І хоча в кемпінгах можна було користуватись електрикою, він кип'ятив воду в цьому агрегаті, димлячи й бешкетуючи. Стояв навколішки над гарячою посудиною і гордо вслухався в булькотіння окропу, яким заливав пакетики з чаєм, — справжній номад.

Вони зупинялись у визначених місцях, на кемпінгових майданчиках, завжди в товаристві таких самих, як вони, теревенячи із сусідами понад шкарпетками, що сохнули на канатиках наметів. Визначали маршрути за пугівником, старанно зазначаючи пам'ятки, що їх варто оглянути.

Перед обідом — купіль у морі чи в озері, попудні — огляд міських пам'яток, нарешті — вечеря, переважно консерви: гуляш, котлети, м'ясні рулети в томатному соусі. Треба було лише зварити макаронів чи рису. Вічне заощаджування грошей, злотий — слабкий, це шеляг світу. Пошук місць, де можна під'їхати до струму, потім — неохоче пакування й переїзд на нове місце. Проте батьки завжди лишалися в метафізичній орбіті дому. Вони не були справжніми

14 мандрівниками, бо вирушали для того, щоб повернутися. А поверталися з полегшею, з почуттям виконаного обов'язку. Поверталися, щоб згорнути з комоду стоси листів і рахунків. Влаштувати велике прання. Запросити друзів і занудити їх на смерть купою світлин з літа. Оце ми в Каркассонні. А це дружина на тлі Акрополя.

Потім цілий рік вели осіле життя, те дивне життя, коли вранці повертаєшся до того, що покинув вчора, коли одяг просякає запахом власного помешкання, а ноги невтомно витоптують стежину на килимі.

Це не для мене. Певно, мені бракувало якогось гену, завдяки якому людина, щойно затримавшись надовше в якомусь місці, одразу пускає коріння. Я багато разів намагалася, але моє коріння було неглибоке, і перший-ліпший подмук вітерцю виривав мене з ґрунту. Я не вмiла проростати, як пагін, я була позбавлена цієї рослинної здібності. Я не черпаю соків із землі, я — анти-Антей. Моя енергія виникає з руху — з похитування автобусів, гуркоту літаків, гойдання поромів і потягів.

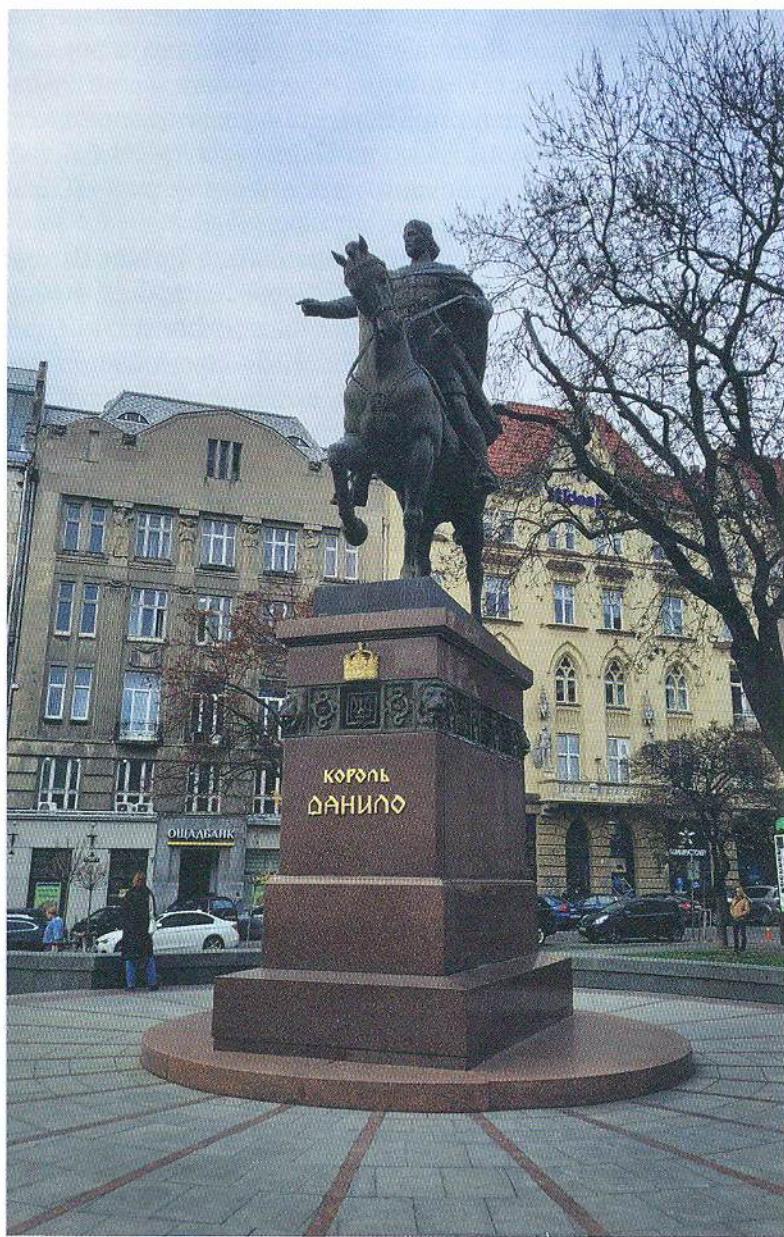
Я зручна, компактна й добре спакована. У мене невеликий і невибагливий шлунок, міцні легені, натренований живіт і сильні м'язи рук. Я не п'ю ніяких ліків, не ношу окулярів, не вживаю гормонів. Обстригаю волосся машинкою раз на три місяці, майже не користуюся косметикою. Маю здорові зуби, може, не надто рівні, але міцні, лише одна стара пломба, здається, у нижній лівій шістці. Печінка в нормі. Підшлункова в нормі. Нирки, права й ліва — у відмінному стані. Черевна аорта в нормі. Сечовий міхур здоровий. Гемоглобін — 12,7. Лейкоцити — 4,5. Гематокрит — 41,6. Тромбоцити — 228. Холестерин — 204. Креатинін — 1,0.

15 Білірубін — 4,2. І так далі. Мій IQ — якщо в це можна повірити — 121. Достатньо. У мене дуже добре розвинута просторова уява, майже ейдетична, проте кепська латералізація. Профіль особистості нестабільний, мабуть, не вартий довіри. Вік — психологічний. Стать — граматична. Книжки купую здебільшого в м'яких обкладинках, щоб не було шкода залишати їх на перонах, для інших очей. Нічого не колекціоную.

Я закінчила інститут, але, правду кажучи, не опанувала жодного фаху, про що дуже шкодую; мій прадід був ткачем, білив полотно, розстеляючи його на схилі під палючими променями сонця. Мені дуже хотілось би переплітати основу й піткання, але не буває переносних кросен, ткацтво — то ремесло осілих народів. Подорожуючи, я в'яжу спицями. На жаль, останнім часом деякі авіакомпанії забороняють брати на борт спиці й гачки. Отже, я не здобула жодного фаху, але все-таки, всупереч тому, що весь час торочили батьки, мені вдалося вижити, змінивши дорогою безліч занять і аж ніяк не опустившись на дно.

Коли мої батьки повернулися до міста після двадцятирічного романтичного експерименту, коли їх утомили посухи й морози, їхня здорова їжа, яка взимку хворіла в пивниці, вовна від власних овець, що вони її старанно набивали в бездонні горла подушок і ковдр, я отримала від них трохи грошей і вперше вирушила в дорогу.

Я тимчасово працювала всюди, куди потрапляла. У міжнародній мануфактурі на передмістях великої метрополії я збирала антени для ексклюзивних яхт. Там було багато таких, як я. Нас брали на роботу нелегально, не питаючи про походження і плани на майбутнє. У п'ятницю ми отримували платню,

1. Пам'ятник королю Данилу. Львів, 2022 р.

ком. Адже те, що в нас у поточному популярному та шкільному дискурсі називається «Київською Руссю», удільними князівствами Рюриковичів, серед яких ми завдяки Михайлові Грушевському та його критиці «звичайної схеми» російської історії виділяємо Галицько-Волинське князівство, і є для більшості читачів нашими державами часів середньовіччя. Далі настає виразна перерва, про причини якої йти-меться далі, як і про те, що було потому і в складі яких держав перебували від другої половини XIV ст. українські землі. І тут варто пригадати наших перших королів.

Пошуки того, що пов'яже українську історію з чимось королівським, доцільно розпочати у столичному місті ранньомодерної Русі — у Львові. Так, там є чимало місць, що мають у своїй назві прикметник «королівський». Але як це сприймають? Ці королі наші чи ні? Сучасне львівське летовище офіційно має громіздку назву — «Міжнародний аеропорт “Львів” імені Данила Галицького». До слова, вислів «Данило Галицький» — стійкий штамп, який варто виправляти, адже або князь Данило Романович, або галицький князь Данило Романович, або ж після 1254 р. — король Данило. Як часто ми вживаємо останнє словосполучення?

Із королями і їхнім сприйняттям у нас не склалося. Для прикладу, радянська влада після Другої світової війни без жодних докорів сумління віддала чималу кількість культурної спадщини Львова своїм колегам-комуністам по той бік лінії Керзона. Серед цих пам'яток був не надто гарний пам'ятник королю Яну III Собеському, життя якого було дуже тісно переплетене з коронною Руссю. Тепер цей пам'ятник прикрашає середмістя Гданська. Ще є «королівська кам'яниця» на площі Ринок і чимало легенд, пов'язаних із королями, що відвідували Львів. А як щодо місць пам'яті, пов'язаних із королем Данилом або його сином, королем Левом? Перший із них здобувся на величний пам'ятник у центрі міста, на якому таки зазначено «Король Данило», із другим пов'язана насамперед назва самого міста та легенда про поховання в монастирі св. Онуфрія, що в с. Лаврів біля Старого Самбора.

4. Вежа Стефана Баторія. Кам'янець-Подільський, 2021 р.

моєї кандидатської дисертації будуть королівські та великокнязівські документи на землю на території Західного Поділля й Подільського воєводства в XV ст. Саме від того часу я став читати й вивчати біографії володарів, що правили

5. Триумфальна арка на честь візиту короля Станіслава Августа Понятовського до Кам'янця в 1781 р. Кам'янець-Подільський, 2021 р.

в пізньому середньовіччі та в ранньомодерний час на українських землях. Це не було легким заняттям, з огляду на те, що українська історична наука дуже сильно трималася й тримається спадку радянського революційно-пролетарського

сприйняття тих, хто не був робітником і селянином, — королів і шляхти. Ба більше, цьому сприяє й утверджене за минулі тридцять років народницьке сприйняття нашої історії, де також королі та шляхта — це радше «вони», а не «ми». Михайло Грушевський не надто любив шляхту, годі від нього очікувати й любові до тих, кому шляхта служила, від кого отримувала земельні надання, уряди, але й кого намагалася контролювати та обирати. Королів практично немає на сторінках нашої історії. Якщо ж вони присутні на цих сторінках, то мають здебільшого не надто привабливий вигляд.

Звісно, сьогодні вже нікого не здивуєш словосполученням «українська шляхта», що на початку 1990-х із легкої руки Наталі Яковенко увірвалося в наш науковий обіг. Відтоді про шляхту написано чимало, хоча ще більше потрібно зробити. Невпинно, хоча й дуже повільно зникають, чи радше стихають, суперечки про шляхту на українських землях, яка буцімто поневолювала, покатоличувала та гнобила місцеву людність. Більше уваги приділяють походженню, землеволодінням, родинним зв'язкам та діяльності в межах станового судочинства та станової монархії. І це вже дуже хороший знак. Адже якісна історична наука не використовує простих визначень, що притаманні пропаганді та політиці. У наш час швидкого читання, лайкання та всезнайкуватого коментування сторінок у соціальних мережах ми втрачаємо можливість спокійно і зважливо, але й із сумнівами та власними обґрунтованими переконаннями вивчати власну історію. А вона не є простою та однорідною. Множинність регіонів, що складають нині державу з назвою Україна, означає і множинність її історії/історій. Із цього калейдоскопа подій, які раніше не творили єдиного цілого, нам потрібно взяти те, що нас об'єднує. Цим об'єднавчим фактором, для прикладу, можуть бути ті держави та інституції, що функціонували в нашому осяжному минулому. Минуле дає нам приклади.

Історія — наука таки специфічна. Вона ж ніби про все. Про людей і те, що вони роблять. Про те, що в них у головах і як це впливало і впливає на світ. Сьогодні тематична строкатість та кількість історичних досліджень є такою, що

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ
УКРАЇНСЬКА ПРАВНИЧА ФУНДАЦІЯ

Н. М. ЯКОВЕНКО

УКРАЇНСЬКА ШЛЯХТА

з кінця XIV до середини XVII ст.
(Волинь і Центральна Україна)

КИЇВ НАУКОВА ДУМКА 1993

6. Титульний аркуш книжки Наталії Яковенко «Українська шляхта». Київ, 1993 р.